

Nenapísaný život

Elli, Valli a Ottla, sestry Franza Kafku

Na stenách pražskej Pinkasovej synagógy môžeme medzi menami bezmála osemdesiatich tisícov obetí holokaustu z Čiech a Moravy čítať aj tieto tri mená:

GABRIELA HERMANNOVÁ
22. 9. 1889 Praha – 21. 10. 1941 Lodž

VALERIE POLLAKOVÁ
25. 9. 1890 Praha – 31. 10. 1941 Lodž

OTTILIE DAVIDOVÁ
29. 10. 1892 Praha – 5. 10. 1943 Osvienčim

Máloktoľ z návštevníkov, čo prúdia denne okolo pamätníka, by dával tieto tri mená do súvislosti s Franzom Kafkom. Ak sestry vôbec niekto pozná, tak iba pod ich domácimi menami **ELLI**, **VALLI** a **OTTLA**. Tak ich volali priatelia, rodina, tak ich nazýval aj Kafka vo svojich denníkoch, kde ich často spomínal len celkom všeobecne ako svoje sestry.

Živosť a intímnosť, ktorá vyžaruje z týchto mien, zavádza. Tým je totiž všetko, čo o nich vieme, vyčerpané – možno okrem najmladšej Ottly. V tomto zmysle patria aj ony k miliónom bezmenných obetí najväčšieho pogromu v dejinách ľudstva, hoci poznáme ich mená. Vzhľadom na ich slávneho brata nám padne obzvlášť ťažko uveriť, že by mali Elli, Valli a Ottla zanechať po sebe len nenápadnú, skoro neviditeľnú stopu. V tejto súvislosti pociťujeme zabudnutie ako mimoriadnu krivdu. Kým život Franza Kafku sa dá zdokumentovať do posledných detailov, takmer deň po dni, spomienku na jeho sestry možno nájsť iba vo vysvetlivkách a komentároch, len tam, kde podrobnosti z ich života slúžia na objasnenie a interpretáciu jeho diela – akoby svoj život nežili ako samostatné osobnosti. Ak vieme o Ottle trochu viac ako o Valli a Elli, tak len preto, že mala zo svojich sestier k slávnemu bratovi najbližšie, že bola jeho najobľúbenejšou sestrou.

Mohli by sme namietat, že išlo o celkom obyčajné ženy. Prečo by sme potom mali na ne spomínať? Okrem niekoľkých listov po nich nezostalo napísané nič. Narodili sa v Prahe v poslednom desaťročí 19. storočia v židovskej stredostavovskej rodine. Na rozdiel od svojho brata nemali možnosť utvárať svoj život inak ako v súlade s tradičnou neviditeľnou rolou domácej panej, manželky a matky. Životný cieľ im predurčilo ich pohlavie. Patrili k tej polovici ľudstva, ktorá je stvorená pre druhú, mužskú polovicu. Bolo treba veľa odvahy a energie, aby sa vymanili z tohto pevne daného rámca. Pokúsila sa o to len najmladšia, Ottla.

Možno však jediným spôsobom, ako sa dalo uniknúť neslobode svojej roly, bolo plniť ju. Vo vnútri hraníc sa pred nimi totiž otvárali možnosti a priestory, ktoré by mimo hraníc nepoznali. Celé stáročia sa ženy cvičili v tom, ako si zachovať slobodu tým, že sa prispôbovali. Tým, že prijímali svoj každodenný údel, síce legitimizovali svoje utláčanie, na druhej strane však vytvárali časť ženskej citovej kultúry, bez ktorej by sa meštianska spoločnosť len ťažko zaobišla. Nakoniec pri posudzovaní úspechu, dôležitosti či bezvýznamnosti ide vždy o otázku zvolených kritérií.

Podrobnosti zo života troch sestier bývali dôležité len vtedy, keď išlo o doplňujúce informácie o ich bratovi, tentoraz to však bude opačne a Kafkovo dielo, hlavne jeho denníky a listy, nám poslúžia ako informačné zdroje o jeho sestrách. Nevyhneme sa pritom celkom jeho pohľadu na vec, ale to je samozrejme.

Kafkovým sestrám bolo určené hrať vo svojom živote nemú rolu. Možno sa k nim aj my budeme môcť priblížiť najlepšie práve v tichu, ktoré vzniká medzi riadkami.

Franz Kafka chodil necelý týždeň do nemeckej chlapčenskej školy, keď sa 22. septembra 1889 na-

príbehy žien: tretia strana stola

rodila Gabriele, najstaršia z jeho sestier. Za sedem rokov, čo bola **JULIE KAFKA** vydatá, to bolo štvrté dieťa. Ak sa neskôr Kafka v listoch **FELICII BAUEROVEJ** označuje za jedináčika, odráža to jeho vnútorný pocit, nie rodinnú situáciu. Je pravda, že jeho dvaja bratia, Georg a Heinrich (nar. 1885 a 1887), zomreli v ranom detstve, no Georg sa predsa len dožil pätnástich mesiacov. Franz mal teda už svoje skúsenosti so súrodencami, aj keď asi nešlo o súperenie alebo žiarlivosť.

Keď sa narodila Gabriele, všetko sa zmenilo. Medzičasom mal Franz šesť rokov a bol prvákom. Sestru prijal ako niekoho, kto ho vytrhne z jeho osamelosti a nad kým sa možno ako starší brat bude môcť vyvyšovať.

K malej Gabriele, prvému dievčatku v rade súrodencov, pribudnú ešte dve sestry. Gabriele má z nich najťažšie detstvo. Možno by bol chcel otec vidieť na mieste tejto dcéry syna. Hermann Kafka si nikdy k svojej najstaršej dcére nevypestuje pozitívny vzťah. Gabriele je dennodenne vystavená jeho nevypočítateľnosti a pomerne hrubým nadávkam. Neustále bude počúvať: „Nech si tá tlstá dievka sadne desať metrov od stola“, a hneď nato jej „nemožné spôsoby“ otec aj napodobní. Taký je otec Hermann Kafka, s takým sa musia uspokojiť. Veľká postava a hlučné spôsoby vzbudzujú rešpekt, ba strach. Je nevyspytateľný, výbušný, neovládateľný, hrmotný a celkom pohltý prácou vo svojom obchode. Je to patriarcha, silná otcovská postava. Na život svojich detí bude vrhať tieň – dievčatá pritom obídu lepšie ako jeho syn. Chudoba a ponížovanie, ktoré musel Hermann Kafka prežiť v detstve v juhočeskom Oseku ako syn drobného mäsiara, v ňom prebudili túžbu po spoločenskom vzostupe. Nespočetne veľakrát rozpráva svojim deťom, ako hladný a sporo oblečený, s omrzlinami na nohách vraj už ako dieťa musel ťahať káru s mäsom po okolitých dedinách. V hlase mal vždy neskrývanú výčitku, ako sa vlastne jeho deti majú dobre – vďaka nemu.

Pritom Hermann Kafka vôbec nebol zlý človek ani ľahostajný otec. V neskorších rokoch sa stal dokonca láskavým starým otcom. Nebol ani citovo chladný. Len sa nikdy nenaučil s citmi zaobchádzať, kontrolovať ich. Na zaprášených cestách medzi Osekom, Pískom a Strakonícami zastal citový vývoj Hermanna Kafku kdesi na pol ceste. Tvrdý boj o spoločenský vzostup mu pritom taktiež veľmi nepomohol. Taký je – neotesaná skala.

Tak ako jeho súrodenci a takmer všetci mladí Židia tých čias, aj Hermann Kafka opustil po absol-

vovaní základnej vojenskej služby svoju rodnú obec. V Prahe sa živil podomovým obchodom, až kým nestrelol **JULIU LÖWY**, svoje životné šťastie.

Ani Julia, ktorá mala vtedy už dvadsaťšesť rokov, nemala ľahké detstvo. Pochádzala z majetnej rodiny z Poděbrad, kde po predčasnej smrti matky musela ešte nedospelá prevziať na seba všetky domáce povinnosti. Ako sa však zdá, posilnilo to jej charakter.

Hermann Kafka, dobre vyzerajúci, urastený mladý muž, nebol na Juliínej spoločenskej úrovni. Prežili však spolu šťastný a vyslovene harmonický manželský život. Hermann Kafka rešpektoval svoju vyvolenú, ona zasa oceňovala jeho usilovnosť a pribojnosť.

Pomocou vena svojej manželky založil Hermann Kafka v roku 1883 na Celetnej ulici veľko- a maloobchod s galantériou. Otvorenie obchodu si vyžadovalo všetky jeho sily – musel predsa uspieť. Vyžadovalo si to však aj silu, a predovšetkým obozretnosť jeho ženy. S hlučkom, krikom a nadávkami sa Hermann Kafka predieral životom; za jeho chrbtom, no hľadiac vždy dopredu, kráčala jeho žena. Priateľská, múdra, usilovná, schopná a zdržanlivá. Tieto vlastnosti považovala za splnenie svojej ženskej úlohy. Darilo sa jej udržať si istú mieru samostatnosti „v medziach slušnosti a krásy“, ako zdôrazňuje jej syn v *Listoch otcovi* (1919). Za vzostup a dostatok vďačila rodina aj tejto žene. Ona by sa na to však nikdy tak nepozerala. Napriek tomu, že manželia boli výraznými osobnosťami, boli zároveň typickými predstaviteľmi svojej vrstvy a svojej doby. Hermann Kafka ani zďaleka nebol jediným mužom strednej vrstvy, ktorý chcel silným hlasom a prísnou výchovou zvládnuť svoj život. A nielen Franz Kafka, ale takmer všetci jeho vrstovníci mali neskôr so svojimi otcami problémy. Aj Julie má typické črty zakladateľky obchodníckej strednej vrstvy. Pre ženy jej postavenia bolo samozrejmosťou viesť domácnosť so služobníctvom, pracovať v manžellovom obchode a priviesť na svet viacero detí. „Som zasa pekne-krásne v obchode, keďže naši predavači skoro všetci narukovali, a cítim sa pritom lepšie ako vo Františkánskych Láznach. Keď je človek zvyknutý na drinu, ťažko si zvyká na pokoj a oddych,“ napíše Julie Kafka v roku 1916 Anne Bauer, matke Felicie Bauer. V porovnaní s touto generáciou čínorodých matiek sa pôsobenie dcér zdá veľmi obmedzené. Spravidla ich odsunú do súkromia rodiny. Čaká to aj dcéry Julie Kafka.

Krátko predtým, ako sa Julií Kafka narodí Gabriele, presťahuje sa rodina do domu Minuta na Ma-

lom námestí. Sťahujú sa po piaty raz počas siedmich rokov manželstva. Je to väčší byt a mladá rodina si ho môže teraz dovoliť – je to známka hospodárskej stabilizácie. V tomto istom byte porodí Julie Kafka o rok neskôr, 25. septembra 1890, ďalšie dieťa, zasa dcéru; dajú jej meno Valerie a stane sa otcovým miláčikom.

„Najšťastnejšie postavenie vo vzťahu k tebe mala Valli,“ píše Franz Kafka v *Liste otcovi*. O dva roky neskôr, 29. októbra 1892, prichádza na svet Ottilie, tretie dievča – zasa to nie je chlapec. Aj ona, tak ako všetci ostatní okrem Franza, sa narodí na jeseň. Súrodenci sú teraz v plnom počte.

Keď sa Kafkovci presťahovali do domu Minuta, zlepšili sa ich bytové podmienky. Navonok sa ale nič nezmenilo. V tesných mestských domoch s tmavými schodiskami, malými špinavými dvormi, s ohradami na kurivo bol ich pohyb veľmi obmedzený. Pred otcovým hlasom nebolo úniku. Tri sestry poznávali svet pod vedením dospelých, väčšinou služobníctva. Boli pod neustálou kontrolou, ich výchovu tvoria zväčša len príkazy a zákazy. Tak z nich vyrastali poddajné a poslušné dievčatá. Slobodu vychutnávali len vo svojich snoch, vo fantázii, ktorú zdedili všetky tri po matke. Na rozdiel od čínorodých „obrov“ z Kafkovskej rodiny boli Löwyovci od nepamäti zasnení, excentrickí, nepokojní, neustále čosi hľadajúci ľudia s mimoriadne vyvinutým zmyslom pre spravodlivosť. Pasivita oboch starších sester Elli a Valli vo všetkých oblastiach ich života bola pravdepodobne dôsledkom ich výchovy. Ich silnou stránkou bola však schopnosť vcítiť sa do problémov druhých a vyhranená kultúra prejavu. „*Bolo pôžitkom sa s ňou zhovárať,*“ taký bol všeobecný názor na Valli.

Všetci v rodine hľadeli na sestry ako na jedno spoločenstvo. Aj brat o nich väčšinou hovorí ako o „sestrách“, nedávajúc im vlastné mená. Dobové fotografie ukazujú, že až do puberty nosili rovnaké šaty a podobné účesy. Keď sa so svojou „slečnou“ prechádzali po uliciach, vyzerali veľmi milo. Nejeđen okoloidúci sa iste za nimi obzrel. Život, ako si ho rodičia pre svoje deti predstavujú, mal byť meštiacky usporiadaný. A ony ho presne taký prijímajú.

Našťastie sú neďaleko stredu mesta aj mestské parky. Dá sa tu rozbehnúť, súťažiť, spoznávať svoje telesné schopnosti. Nečudo, že sa Chotkov sad a Letná stávajú obľúbenými miestami dievčat a neskôr aj ich rodín. Vídať ich tu skoro každý deň. Parky sú pre deti o to dôležitejšie, že sa Kafkovci v prvých rokoch rozhodli zostať cez leto v meste. Podľa

všetkého sa až v roku 1900 vybrali na čerstvý vzduch do Roztokov pri Prahe.

Príchodom troch sester sa situácia v Kafkovskej rodine výrazne zmenila. Aj keď sa súrodenci musia podriaďiť, v štvorici sa otcova výbušná povaha znáša ľahšie. Pestrý rodinný život relativizuje otcov hnev, nadávky jednoducho patria k nemu, a nakoniec sú jeho výbuchy čoraz zriedkavejšie. Aj keď si už Franz na rodinné pomery zvykol, príchodom sester sa mu uľaví. Keď sa narodila Ottla, Franz mal desať rokov a spočiatku nevedel, čo si má so sestrami počať. Vraj ich dokonca tyranizoval, ako neskôr rozprávala Elli svojej dcére **GERTI**. Určite tak posúval ďalej tlak, ktorý na ňom zanechávalo otcovo správanie. Čím však boli sestry staršie, tým väčší sa jeho vzťah k nim menil. Spočiatku pociťoval najmä k Elli čosi ako nenávisť a lásku súčasne, pretože popri ňom najviac trpela otcovým správaním. Bola zrkadlom jeho vlastných pocitov: „*Nemohol som sa na ňu ani len pozrieť, osloviť ju, tak mi pripomínala samého seba, tak veľmi sa jej utrpenie podobalo môjmu,*“ píše v *Liste otcovi*, i keď pritom asi trochu preháňa.

Keď sa v roku 1896 presťahovali na Celetnú ulicu 3, skončila sa prvá fáza šikanovania a tyranizovania a Franz postupne nachádzal vo svojich sestrách kamarátky. Naďalej však zostal tretou autoritou v poradí. Len tak sa dá vysvetliť, že boli sestry ochotné na jeho pokyn napríklad vyzliecť sa, ľahnúť si na zem a predvádzať dychové cvičenia.

Na Celetnej ulici sa začala aj tradícia narodeninových osláv rodičov; súrodenci vtedy nacvičovali a predvádzali divadelné predstavenia. Texty písal Franz Kafka sám. Zostanú jedinými, ktoré sa jeho rodičom páčili.

Anna Pouzarová, ktorá bola v rokoch 1902 a 1903 u Kafkovcov vychovávateľkou, si ešte po rokoch spomína, aký bol Franz prísny režisér. Dievčatá vraj hrali veľmi dobre. Dnes už z hier poznáme len ich názvy: *Podvodník*, *Fotografie rozprávajú* a *Jiří z Poděbrad*. Neskôr sa k nim pridali aj diela Hansa Sachsa.

V tom čase navštevovali mladšie z dievčat mestskú dievčenskú školu na Řezníckej ulici a Elli súkromnú školu, „Nemeckú dievčenskú školu ďalšieho vzdelávania“ **ADELY SCHEMBOR** na Václavskom námestí. „*Dievčatá boli veľmi poslušné a dobre sa učili,*“ spomína **ANNA POUZAROVÁ**. „*Temperamentná Ottla bola divoška, ale aj miláčik rodiny.*“ Valli a Ottla pravdepodobne navštevovali neskôr tú istú

školu. Dievčatá sa tam učili variť, šiť alebo maľovať. Dostali základy hudby, literatúry a francúzštiny. Výučba bola zameraná na ich neskoršie úlohy manželiek. Keďže boli židovskí rodičia silne patriarchálne založení a navyše verní tradíciám, nekládli dôraz na vyššie vzdelanie svojich dcér, hoci už vtedy v Prahe existovalo nemecké lýceum, o českom gymnáziu Minerva ani nehovoriac. Čo sa týka ženskej emancipácie, nemecké židovské prostredie v Prahe zaostávalo za českým. Chýbala mu hybná sila, ktorá pôsobila v českom ženskom hnutí. Prvá vlna sionizmu okolo roku 1913 však v tomto smere aj medzi Židmi veľa zmenila.

Podľa spomienok Anny Pouzarovej sa v rodine zachovávali židovské tradície, najmä pesah. Dodržiavala sa dokonca aj zásada, že sa pri tejto príležitosti jedlo zo špeciálneho servisu. Odhliadnuc od toho však bolo židovské povedomie Kafkovcov vystavené značnej erózii, hoci dievčatá pravdepodobne vedeli trochu po hebrejsky. V rodine sa podľa situácie rozprávalo raz česky, inokedy zasa nemecky. Nemčina bola vzdelávacím jazykom, čeština hovoreným.

V roku 1907 sa Kafkovci znova sťahujú: tentoraz do veľkého pohodlného domu „K lodi“ na Parížskej ulici. Bol to jeden z prvých domov s výťahom. Franz Kafka, ktorého izba bola medzi obývacou izbou a rodičovskou spálňou, tu však veľa pokoja nenachádzal. „Veľký hluk“ použil neskôr ako názov textu, v ktorom opisuje atmosféru v byte. „*Sedím vo svojej izbe, hlavnom stane hluku celého nášho bytu. Počujem búchať všetky dvere, ich hluk ma však aspoň ušetrí krokov, čo behajú hore dolu, počujem ešte aj zaklapnutie dvierok na sporáku v kuchyni. Otec vrazí do dverí mojej izby a prebehne cez ňu vo vlajúcom župane, vo vedľajšej izbe niekto vyhrabáva z pece popol, Valli sa pýta slovo za slovom cez celú predizbu, či je otcov klobúk už vyčistený, syčavý šepot mi chce vyjadriť priazeň, no dohoní ho ešte vykrikovanie odpovedajúceho hlasu.*“

Súrodenci Kafkovci si nájdu útočisko – kúpeľňu. Mimo dosahu rodičovských uší si tu vymieňajú tajomstvá, počuť šepot, vtípkovanie, smiech, a zrejme aj plač. V Kafkových listoch sestrám sa neustále spomínajú rozhovory v kúpeľni. Dá sa predpokladať, že zvláštny kafkovský jazyk vznikol práve pri rozhovoroch, ktoré vychádzali z konkrétnych situácií a pozorovaní. Jeho útržky nachádzame aj v Kafkových listoch. Tajná reč sa však nepoužíva len v kúpeľni. Najmä keď otec nie je doma, pridáva sa k deťom aj Julie Kafka, ktorá by sa inak musela venovať manželovi a hrať s ním karty. S humorom preberajú všetky podrobnosti uplynulého dňa.

Vplyv Löwyovskej rodiny má v takýchto chvíľach zelenú. „*Dobrá chuť ku všetkému, okrem novín,*“ píše Julie Kafka v liste, ktorý priložila k balíku. Kafkovská rodina je napriek hrozivej otcovej postave teplým a útulným hniezdom. Aj to je dôvod, prečo teplým Kafka tak ťažko opúšťa svojich blízkych. „*Pred sestrami som celkom iný človek ako pred cudzími. Nebojácný, odhalený, mocný, prekvapujúci, zúčastnený, ako inak len pri písaní,*“ zaznačí si do denníka v roku 1913.

Okolo roku 1909 sa rodičia začínajú obzerať po ženích pre obe svoje staršie dcéry. Pomôcť im má sprostredkovateľská kancelária. Či od skončenia školy Valli a Elli pomáhali v obchode, alebo len čakali doma na ženíchov, nevieme. Nevieme ani to, čo si mysleli o takomto vydaní. Podriadili sa však. V tom čase už Ottla celkom iste pracovala v kafkovskom obchode.

Pre Elli sa ženích našiel veľmi rýchlo. Už v polovici decembra 1910 sa vydáva za obchodníka Karla Hermanna zo západných Čiech. So záujmom a údivom pozoruje starší brat premenu predtým „ťažkopádnej, večne nespokojnej a uhundranej“ sestry na veselé, bezstarostné a žičlivé stvorenie. Aj keď sa mu jej navonok spokojný život zdal neskutočne smutný, obdivuje, ako hravo zvládla otcov nedostatok lásky voči nej. Brata otcovo správanie poznamenalo oveľa väčšími.

O rok neskôr, 8. decembra 1911, Elli porodila svoje prvé dieťa. Je to syn a dostane meno Felix. „*Keď sa predvčerom v noci o jednej vrátila matka od mojej sestry so správou o chlapcovom narodení, chodil otec po byte v pyžame, otváral všetky izby, zobudil mňa, slúžku a sestry, a ohlásil narodenie svojho vnuka, ako keby sa nielen bol narodil, ale už aj prežil čestný život a práve ho s pompou pochovali,*“ poznamenal si Franz Kafka vo svojom denníku.

Po Ellinej svadbe, ktorá sa ako jediná vymaní z pút geta a odsťahuje sa so svojim mužom na Nerudovu ulicu vo Vinohradoch, sa puto medzi ostatnými súrodencami ešte väčšími upevní. Valli a Ottla sú napríklad prvé, komu Franz Kafka hneď po dokončení číta svoj *Proces*. Spomína, ako sa triasol od strachu a vzrušenia, keď vstupoval s knihou v ruke k nim do izby. Veľa a rád číta svojim sestrám a ony ho sprevádzajú na literárnych večeroch u Oskara Bauma. Navrhuje im, čo by mali čítať, a odporúča im divadelné predstavenia. Je im bratom a mentorm zároveň. S Ottlou budú spolu neskôr čítať dokonca Schopenhauera.

V rodine sú však aj smutné večery, ako spomína Kafka vo svojom denníku: „Sestra plače, že je znova tehotná, švagr potrebuje peniaze na obchod, otec je nahnevany kvôli sestre a obchodu a svojmu srdcu, nešťastná je aj moja druhá sestra a, samozrejme, mama, ktorá je nešťastná z nášho nešťastia, a ja som nešťastný zo svojich písničiek!“ Nevieme, prečo bola Valli nešťastná. Môžeme si to len domýšľať. Možno sa jej nedarilo nájsť ženička, alebo mala zo sobáša strach. V každom prípade si 12. januára 1913 zobrala Josefa Pollaka, obchodného zamestnanca a neskoršieho prokuristu papierenskej firmy. V predvečer svadby, keď si vychovávateľka balila kufor, rozplakala sa aj Valli. Ani súrodencom, ktorí nechceli, aby Valli odišla, nebolo do smiechu. Ottla položartom, polovážne zvolala: „Je rozumná, aj ona plače!“

„Ktosi mi povedal, že Valli včera v svadobnom úbore vyzerala ako kňažná,“ spokojne poznamenal po česky Hermann Kafka deň po Vallinej svadbe.

V roku 1913 sa rodina Kafkovicov sťahuje ešte raz. Nové bydlisko sa volá Ooppelthaus a je na Staromestskom námestí. Obe staršie sestry sú už síce preč z domu, ale život sa tým veľmi neutíšil ani neochudobnil. So švagrami a ich rodinami sa rodina rozrástla o nových príbuzných. Pestujú sa intenzívne rodinné vzťahy. V nedeľu popoludní sa rodina navzájom navštevuje, idú na spoločnú prechádzku. Na svet prichádzajú ďalšie vnúčatá. V roku 1913 sa Elli narodí druhé dieťa a Valli porodí svoje prvé. Obe majú dievčatá, volajú sa Gerti a Marianne. V roku 1914 sa Valli narodí druhá dcéra, Lotte. „Mischpoche“ drží pohromade, čo však neznamená, že sa medzi sebou aj neškriepia. Ale rodinné puto je silnejšie.

Od začiatku svojho vzťahu k **FELICE BAUER** 1912 sleduje Franz Kafka premenu svojich vydatých sestier veľmi pozorne. Uzavretie manželstva je totiž problém, s ktorým sa stále intenzívnejšie a uvzatejšie zaoberá. „Valli odprevádza švagra, ktorý nastupuje zajtra na strelecké cvičenie do Čakova, neustále chodí polmetra za ním. Je zvláštne pozorovať, že prijala manželstvo ako inštitúciu, s ktorou sa úplne zmierila,“ zapísal si do denníka v máji 1913. Aj v jeho listoch Felicii Bauer sa vynárajú malé, často veľmi kritické poznámky o vydatých sestrách. Napríklad o Elli, „ktorá ešte pred dvoma rokmi bola mladým dievčaťom, ale po dvoch pôrodoch, skôr z vlastnej nedbalosti a nevedomosti ako z nedostatku času, čoraz väčšmi pripomína moju matku... A keď sa im človek poriadne prizrie, ponáša sa už aj moja stredná sestra na najstaršiu.“ Nečudo, že Felicie Bauer označovala Kafkove sestry za „plytké“, čo na druhej strane Franza dráždilo. Hoci veľmi pres-

ne rozpoznáva a definuje hranice obmedzenia tradičnej ženskej existencie, nie je schopný vidieť a akceptovať ženu ako samostatný protipól, ktorý sa ne-definuje cez muža.

Keď sa v roku 1913 vydáva Valli, je už aj pre Ottlu čas vydať sa. Nechce o tom však ani počuť. Pri bližne od roku 1909 pracuje v otcovom obchode a stáva sa jeho nepostrádateľnou pomocníčkou. Je veľká a mocná, trochu zavalitá, energická, citlivá a ochotná prinášať obeť. „Je hádam najčistejším zobrazením manželstva medzi tebou a matkou, zobrazením síl, ktoré sa medzi vami spojili,“ píše Kafka v *Liste otcovi*. Ottla nemala v sebe pasivitu svojich sestier; hoci aj tie si vedeli obhájiť svoje presvedčenia, najmä Valli, ak niekto zranil jej hlboký zmysel pre spravodlivosť. Ottla ako najmladšia zo súrodencov, divoška a miláčik všetkých, bola vždy slobodnejšia ako ostatní. Obliekala sa zámerne nedbanlivo. Prineskoro rodina zistila, že sa vymyká spod kontroly. Nielenže sa už od roku 1912 priatelila s nežidovským chlapcom Josefom Davidom, chcela sa dokonca venovať poľnohospodárstvu a ako členka sionistického Klubu židovských žien a dievčat sa zaoberala myšlienkou, že odcestuje do Palestíny. Pražskú spoločnosť zasiahla prvá vlna sionizmu. Tá vzbudila Ottlin záujem o poľnohospodárstvo. Hermann Kafka pre to nemal žiadne pochopenie. Pre neho je to návrat do Oseku.

Ottla sa nevzdáva. Bojuje, ale zároveň aj trpí, pretože dobre vie, akú bolesť rodičom spôsobuje. Charakterizuje ju spojenie presvedčenia o vlastnej pravde a schopnosti vcítiť sa do trápenia iných.

Čas, keď je rozhádaná s otcom, sa zhoduje s časom, keď sa zintenzívni vzťah medzi bratom a ňou.

Po vypuknutí 1. svetovej vojny v auguste 1914 sa do popredia dostávajú iné problémy. Josef Pollak a Karl Hermann musia narukovať už na jeseň. Elli sa s deťmi nasťahuje na pár týždňov domov k rodičom, takže Franz sa musí odsťahovať do Vallinho bytu a Bílkovej ulici 10. Valli ostáva na dlhší čas u svokrovcov v Českom Brode. Aj Josef David strávi nasledujúce štyri roky v bojoch. Josef Pollak sa už v prvých mesiacoch vojny zraní a dostane sa na ošetrovanie do jednej z pražských nemocníc. Nadšený humorista je hlboko otrasený tým, čo na fronte videl a prežil. „Mama vravievala, že po vojne už otec nebol ako predtým,“ spomína **MARIANNE STEINER**, dcéra Valli a Josefa Pollakovicov.

Konflikt medzi otcom a Ottlou sa vyostruje. Keď už dcéra nevládze situáciu znášať, prenajme si

domček na ulici Alchymistov, aby sa vyhla domácim roztržkám. Keď však vidí, že brat potrebuje pokoj malého domčeka na svoje písanie, so samozrejmosťou a skromnosťou, ktoré sú jej vlastné, poskytne mu svoje priestory a ide sa poprechádzať. „Včerajší večer bol veľmi príjemný. Do pol siedmej som bola vo svojom domčeku. Potom prišiel Franz, doniesla som z pivnice ublie, pritom mi na cestu svietil lampou. Zostala som na chvíľu s ním a bolo nám tak dobre, že ma premkol nepopísateľný pocit šťastia. Keď potom za mnou zamykal dvere, musel vystrčiť von hlavu. Pozrel na oblohu plnú hviezd, čo je najkrajším pohľadom z našej ulice,“ píše Ottla v liste Josefovi Davidovi.

V apríli 1917 sa Ottla konečne presadí proti svojmu otcovi. Opúšťa Prahu a preberá správu hospodárstva na statku švagra Karla Hermanna v západných Čechách. Práca, ktorá ju na zanedbanom a zdĺžanom statku čaká, je tvrdá. Keď však v septembri 1917, potom ako u Franza prepukne tuberkulóza, prichádza za ňou brat a zostáva u nej osem mesiacov - bolo to pre ňu aj pre jej brata možno najkrajšie obdobie v ich živote. „S Ottlou žijem ako v milom, dobrom manželstve. Nie v manželstve, ktoré býva násilným energetickým skratom, ale pomalým prúdom s jemnými odchýlkami,“ píše Franz Maxovi Brodovi.

Na jeseň 1918 sa vracia Karl Hermann. Ottla končí s prácou na statku a zapisuje sa do zimného kurzu na poľnohospodárskej škole vo Frýdku. Z jej plánov odísť do Palestíny alebo usadiť sa ako sedlička niekde v Českom lese sa nakoniec neuskutoční ani jeden. 15. júla sa vydáva za Josefa Davida. Možno nám časť listu Josefovi Davidovi vysvetlí jej nečakaný krok: „Keď máme niekoho radi a je to priateľstvo, vieme, prečo nám je taký drahý. Má vlastnosti, ktoré sa nám páčia a ktoré si vážime. Túžime byť stále s ním. Keď je to však iná láska, nielen priateľská, ľahko sa môže stať, že ani nevieme, prečo ho máme radi, také priateľstvo sa nedá udržať iba dôkazmi o priateľskej náklonnosti. Všetko prichádza samo, nevedno odkiaľ.“ Tak ako v manželstvách oboch sestier, aj tu sa zopakuje základný princíp manželstva rodičov: Josef David je autoritatívny muž, ktorým občas lomcujú záchvaty zúrivosti. Tak ako Josef Pollak a možno trochu menej vyhranene aj Karl Hermann, všetci sú presvedčení, že ženy sa majú svojim mužom podriaďovať. Túto láskavosť mu však Ottla nespraví. V manželstve sa veľkého šťastia nedočkajú. Na veľké rozčarovanie svojho manžela zostáva Ottla bohémsky založená a nikdy sa nezmieri so svojim meštianskym pôvodom. Ako kedysi otec, aj manžel jej zakazuje kontakty so služobníkmi, drotármi a inými chudákmi z „nižších stavov“. Ani on však nevie Ottle zabrániť, aby sa ich neujala. Keď im hrozilo nebezpečenstvo

v podobe jeho návratu domov, pohotovo ich schovávala do komory.

V roku 1920 sa Elli narodí tretie dieťa, dcéra Hanna. O rok neskôr sa aj Ottla ako 29-ročná stane matkou, narodí sa jej najstaršia dcéra Věra. V roku 1923 sa jej narodí druhá dcéra Helena. Kafka s veľkým záujmom podieľa na živote svojich synovcov a neterí. Keď však sestram navrhne, aby dali svoje staršie, vtedy ani nie desaťročné deti do známej internátnej školy v Hellerau, odmietnu. Leto prežijú už ťažko chorý Franz s Elli a jej deťmi v Múritzi pri Severnom mori. Tam sa zoznámia s **DOROU DYMANT**, družkou, ktorá ho bude sprevádzať v posledných mesiacoch života.

Ako ochromené sledujú sestry bratovu zhoršujúcu sa chorobu. Jeho posledné slová patria najstaršej sestre Elli, keď si v predsmrtnom zatmení myslel o mladého lekára Roberta Klopstocka s ňou. „Elli, nechod' ku mne tak blízko!“ bojí sa o jej zdravie.

„V živote našej mamy hrajú deti a manžel veľmi pozitívnu rolu, ktorú si svedomito plnila, no chápala ju ako čosi celkom samozrejme. Hlbšie precitovala vplyv svojho brata. On ju spájal so všetkým vzácnym a krásnym, ale aj zložitým a nevysvetliteľným. Mohla sa vcítiť do jeho svetla... Bratova smrť bola prvým veľkým úderom, ktorý život sestram uštedril. Čas trochu rozmazal spomienky na Franzovu tvár, ale láska a obdiv zostali v ich dušiach navždy,“ píše vo svojich spomienkach Ellina dcéra **GERTI KAUFMANN**.

Život sestier sa po bratovej smrti rozplýva v anonymite každodenných povinností. Žijú ako dovtedy. Pre ich dcéry je samozrejmosťou, že navštevujú gymnázium. **MATYLDA SLADKÁ**, neter Karla Hermanna a germanistka, bude dokonca medzi prvými, čo sa venovali životu a dielu svojho slávneho príbuzného.

Koncom 20. rokov sa zhoršila srdcová choroba Hermanna Kafku. Do milovaného Chotkovského sadu sa dostával už len na vozičku a v sprievode ošetrovateľky. Tam sedával takmer každé predpoludnie vedľa svojej Julie a krmil vrabce. Patriarchova jeseň. Lavička tam stojí dodnes.

Po jeho smrti v roku 1931 sa Julie Kafka so svojou pomocnicou **MARIE WERNEROVOU** presťahuje do nájomného domu na Bílkovej ulici, kde už niekoľko rokov bývali aj Ottla a Elli so svojimi rodinami. Do toho istého domu sa neskôr ako pen-

zista nastáhol aj Juliin brat, veterinár z Třebušína, Siegfried Löwy. Vallina rodina bývala hneď za rohom. Aj teraz, tak ako predtým, zostávala rodina pospolu.

V roku, keď zomrel Hermann Kafka, zasiahol rodinu ďalší, ešte hroznejší úder. Vallina mladšia dcéra išla s tetou Ottlou a jej rodinou na výlet do hôr ako odškodné za to, že jej sestra Marianne mohla ísť so školou do Paríža. V horách dostala Lotte ťažkú septickú angínu, proti ktorej vtedy ešte neboli lieky, a ani nie sedemnásťročná zomiera. Ťažko si vieme predstaviť zúfalstvo rodičov, smútok celej rodiny. Až po narodení prvého vnuka v roku 1938 sa Valli prenesie cez stratu dcéry.

Začiatkom 30. rokov opúšťa Ellin najstarší syn Félix Prahu a usadí sa v Bruseli. Jeho sestra Gerti sa vydá za skladateľa Waltera Kaufmanna a odchádza s ním do Indie.

Keď v roku 1934 podľahne Julie Kafka ochoreniu obličiek, je v Nemecku Adolf Hitler pri moci už skoro rok. Ale komu by sa chcelo rozumieť akými znameniami? Ani neskôr, keď sa Praha začína plniť utečencami a ľudia všeličo počujú o prenasledovaní Židov v Tretej ríši, obyvatelia Československa sa cítia v bezpečí.

A tak Gabriele a Karl Hermannovci aj Valerie a Josef Pollakovci žijú svoj život ako predtým. Noviny čítajú každý deň, raz nemecké, raz české. Vo svojej podstate sú však apolitickí.

Nemecká emigrantka ANNA MARIA JOKL, ktorá žila v rokoch 1933 až 1939 v Prahe, sa priateľí s Ottlou a často ju navštevuje. Stretáva u nej aj Elli a označuje ju ako trochu moletnú, „trkotajúcu domácu paniu“, ktorá sa z času na čas zastaví u svojej sestry. Oveľa pravdepodobnejšie je však, že sa sestry „trkotaním“ dohovárajú vo svojej kafkovskej tajnej reči, ktorá obsahuje množstvo narážok a je svojou jednoduchosťou pre cudzích nezrozumiteľná.

Čoskoro však bude Elli, Ottlu a Valli trápiť iná starosť. Karl Hermann sa borí s rakovinou.

Anektovaním Rakúska v roku 1938 sa podaktorí nakoniec predsa len zobudia. Potom už naberú udalosti rýchly spád. Sudetská kríza, mníchovský diktát, nedobrovoľné odstúpenia hraničných území a porušenie dohody s Anglickom a Francúzskom. Kto chce teraz emigrovať, a takých je veľa, zisťuje, že to vôbec nie je jednoduché. Josef Pollak a jeho žena ale emigrovať nechcú. Josef Pollak má päťdesiat-

osem rokov, kde a ako má začať znova? 15. marca 1939 obsadia jednotky nemeckého Wehrmachtu aj zvyšok Československa. 16. marca Matylda Sladká, neter Karla Hermanna, úspešne obhájila svoju dizertačnú prácu o Franzovi Kafkovi. V ten istý deň musia židovskí advokáti zavrieť svoje kancelárie, a aj štátna služba sa má „vyčistiť“ od Židov. V júni 1939 sa „zaisťuje“ židovský majetok, v auguste 1939 sa Židom zakazuje navštevovať verejné kúpaliská. Do „Obcej plaveckej školy“ už nikto z Kafkovcov nesmie vstúpiť. Hneď v prvý rok okupácie podľahne Karl Hermann svojej ťažkej chorobe. Vyčlenenie Židov z verejného života pokračuje. Onedlho nesmú navštevovať kiná ani divadlá, nesmú sa sťahovať ani vlastniť či prenajímať byty a domy. Od 17. marca majú zakázaný vstup do verejných parkov. Oblúbený Chotkovský sad, v ktorom prežili svoje detstvo, sa stáva pre Elli a Valli zakázaným územím.

Tak ako sa Židom neustále obmedzuje životný priestor, zhoršujú sa aj možnosti na únik, ktoré ešte donedávna mali. Napriek tomu sa medzi 15. marcom 1939 a septembrom 1941 podarí viac ako 26 000 Židom utiecť z „Protektorátu Čechy a Morava“ do emigrácie. Medzi nimi je aj Vallina dcéra Marianne s manželom a malým synom. Felix, Ellin najstarší syn a najmilší vnuk Hermanna Kafku, sa hneď po vypuknutí vojny prihlási do československých cudzineckých légii a v roku 1940 zomiera na ochorenie štítnej žľazy.

Od 19. septembra 1941 musia Židia v Protektoráte nosiť žltú hviezdu. Potom sa začnú deportácie. Osobne, často uprostred noci prichádzajú ľudia s Jóbovými zvestami. Začiatkom októbra 1941 prichádza jeden z nich aj do bytu Gabriele Hermann na Bílkovej ulici a odovzdáva jej, dcére Hanne s manželom dr. Arnoštom Seidnerom a jeho rodičom, ktorí s mladou rodinou bývajú, „povolania na transport“. Keďže geto v Terezíne otvorí Židom z celej Európy brány až v novembri, miestom určenia je Lodž. Deportujú aj Marie Wernerovú, „slečnu“ a dlhoročného člena domácnosti. Podľa informácií z terezínskej pamätnej knihy ju 4. decembra priviezli do Terezína, ale potom ju prevážajú ďalej do Rigy, kde sa jej stopy strácajú.

Po počiatkovej hrôze, ktorú v nich vyvolávalo neznáme miesto v Poľsku, sú teraz všetci zamestnaní pripravami na odchod. Treba vybaviť množstvo často nezmyselných formalít. To, čo je nevyhnutné, treba zbaliť, treba zlikvidovať domácnosť, čo znamená, že veci musia darovať priateľom, alebo ich u nich uschovať, alebo ak sa dá, niečo aj predať. Keďže je celý židovský majetok zabavený, ide o veľ-

mi riskantné operácie. A to všetko sa musí zvládnuť v priebehu niekoľkých dní, navyše za podmienok obmedzenej slobody. V tejto situácii Ellinej a Vallinej rodine, ktorú povolali o týždeň neskôr, pomohli nežidovskí, respektíve položidovskí príbuzní. Davidovci, ktorí bývajú v tom istom dome, im pomôžu najviac. Vieme si vôbec predstaviť, s akými pocitmi pomáha sestrám Ottla pri balení? Ona sama je chránená „zmiešaným“ manželstvom s Nežidom. 21. októbra opúšťa Elli Hermann a jej rodina Prahu. Odchádzajú do Lodžu v druhom transporte. Valli a Josef Pollakovci ich nasledujú o desať dní. Z päťtisíc ľudí, ktorých na jeseň roku 1941 odviezli do Lodžu, prežil vojnu len zlomok. Elli má v čase transportu päťdesiattri rokov, jej sestra Valli je o rok mladšia a ich fyzická kondícia nebola, na rozdiel od Ottlinej, nikdy dobrá.

Po príchode do Lodžu ich najskôr ubytujú v hromadných ubytovniach na Lagniewického ulici, neskôr na Františkánskej ulici. Až o rok neskôr, na jar roku 1942 dostane Elli Hermann a rodina jej dcéry Hanny vlastný byt na Gnesenerskej ulici 1. Valli a Josef Pollak sa k nim nasťahujú o niečo neskôr. Zasa sú všetci spolu, ale za akých podmienok!

Pražský spisovateľ František Kafka, jeden z mála, čo prežili lodžský transport, našiel Valli Pollak už v zime toho roku v masovej ubytovni. Choroba ju pripútala na lôžko, bola veľmi vychudnutá. „*Na nič sa nestážovala, nič nechcela,*“ napísal. Aj Elli Hermann vraj bola spočiatku v tábore chorá.

Ak aj boli životné podmienky v lodžskom gete neznesiteľné, v septembri 1942 zažívajú jeho obyvatelia týždeň hrôzy. Popri úplnom zákaze pridelovania potravín si nacisti náhodne vyberajú svoje obeť na ulici a odvážajú ich. V tom čase sa strácajú stopy oboch sestier a Vallinho manžela Josefa Pollaka. S veľkou pravdepodobnosťou ich previezli do Dolného Chelmu, kde ich v tamojších plynových komorách otrávil výfukovými plynmi. V byte na Gnesenerskej ulici ich podľa Židovského historického inštitútu vo Varšave 10. septembra 1942 odhlásili. Príbuzní v Prahe vraj ešte v roku 1943 dostali od nich predtlačený pozdrav so správou z Lodžu, že sú nažive. Takéto predtlačené pozdravy mali slúžiť na oklamanie príbuzných. Ak ale nešlo o falošné správy, mohlo by to znamenať, že obe sestry prišli o život pri likvidácii geta v roku 1944.

Ani zo Seidnerovskej rodiny sa nikto nevrátil. Ani Vallina dcéra Hanna, ktorá pri transporte do Lodžu mala len dvadsaťjeden rokov, ani jej svokrovci. Jej manžel Arnošt Seidner sa síce dožil rozpustenia geta, ale zomrel 28. marca 1945 v Dachau.

A Ottla? Navonok ju pred najhorším ochránilo manželstvo s nežidovským Josefom Davidom. Zároveň však bola odsúdená na to, aby pomáhala baliť svojim príbuzným a bezmocne sa prizerala, ako odchádzajú. Pritom sa sama ohrozovala, no iným spôsobom. Nešlo o ohrozenie zvonka, ale znútra. Jej priamočiarosť, inštinktívne rozlišovanie dobra a zla, zmysel pre poriadok a spravodlivosť sa nezlučovali s jej privilégiami a svedomím. Pričilo sa to jej zásadám. Pravdepodobne Elli, duchom vždy veľká a plná pochopenia pre iných, zbadala sestriho rozpoloženie. Pred vlastným transportom ju zaprisahala, aby sa nevzdala ochrany, ktoré jej poskytovalo „zmiešané“ manželstvo. Zbytočne. Ottla, zahľadená do svojej duše, sa v duchu rozhodla. Vždy sa rozhodovala potichu, ale definitívne, veď aj proti otcovi sa nakoniec presadila. Rozhodla sa, že požiadala o rozvod. Uviedla predovšetkým jeden dôvod: ak už nebude patriť do rodiny, jej dcéry, jej všetko, ľahšie uniknú pozornosti gestapa.

Možno musel Josef David kvôli pôvodu svojej ženy všeličo prehltnúť. Možno aj doma nechtiac použil nesprávne slová na jej adresu. Josef David mal v každom prípade presvedčiť svoju ženu o nesprávnosti tohto riešenia. Ale bolo by sa mu to podarilo?

Zdá sa, že u Davidovcov neexistovali neústupčivé ani vášnivé rozhovory. Ani s dcérami sa o tom nerozprávali. Ottla presadzuje svoje rozhodnutie prostými argumentmi, ako je záchrana dcér či matky. Je pochopiteľné, že sa po rozvode vracia domov s úľavou v duši. Teraz, možno po prvý raz v živote, patrí len sama sebe. Bola voľná, aj keď ju jej sloboda viedla priamo do smrti.

Po rozvode ostáva Ottla v spoločnom byte v Bílkovej ulici. Postupne začínajú dcéry chápať, čo sa vlastne stalo. Sú zdesené. Neskôr sa pokúsia dostať za matkou do Terezína. Vstup do geta im však nemožnia, pretože kvôli nežidovskému otcovi nesplňajú „podmienky“.

Trvá len niekoľko týždňov, kým služobník židovskej kultúrnej obce doručí aj Ottle Davidovej „povolanie na transport“. Na rozdiel od starších sestier je miesto jej určenia Terezín. To, že bol v Protektoráte, dávalo predsa len akú-takú nádej. A znova sa púšťa do balenia a premýšľania, čo si vziať so sebou. Skôr ako odíde, vyupratuje byt a Josef David jej v predvečer odchodu poriadne nakrémuje topánky: „*Do týchto topánok ti teraz isto nenatečie,*“ okomentuje svoje dielo.

3. augusta 1942 prekračuje Otilie Davidová

